

Sărăcăciani.

Studiu asupra unei populațiuni românești grecizate.

„La littérature émet souvent l'opinion que les Saracatsans sont des Aromounes grécisés, mais nulle part on n'a essayé de le prouver“.

(Carsten Høeg, *Les Saracatsans* I. p. 76).

În lucrarea mea *Românii Nomazi*, publicată în acest volum, tratând despre viața păstorească la Aromâni, am lăsat la o parte pe Sărăcăciani. Ei nu puteau intra în sfera cercetărilor mele, mai întâiu, pentru că Sărăcăciani, a căror origine românească a fost dese ori pusă în discuție, fără să fi fost pe deplin lămurită, astăzi vorbesc grecește, prin urmare, după limbă ei nu mai sânt Aromâni, al doilea, fiindcă, în afară de câteva grupe răslețe de Sărăcăciani ce am cunoscut în Macedonia, restul și mai ales cei din Epir, unde ei se găsesc în număr mai mare, îmi erau necunoscuți.

Acum însă avem o lucrare fundamentală asupra acestei populațiuni nomade, datorită tânărului învățat danez Carsten Høeg și într'însa putem găsi tot materialul de trebuință din domeniul etno-linguistic în virtutea căruia am putea vorbi cu mai multă siguranță despre legăturile lor de origine cu păstorii nomazi aromâni.

Lucrarea lui Høeg intitulată: *Les Saracatsans, une tribu nomade grecque*, publicată în două volume (I. *Étude linguistique précédée d'une notice ethnographique*. II. *Textes (contes et chansons, Vocabulaire technique, index verborum)*), deși începuse să apară în cursul anului 1925, mie nu mi-a fost accesibilă decât în 1926, după apariția volumului II. Însă în vremea aceasta *Românii Nomazi* ieșiseră de supt tipar. Astfel încât eu n'am putut vorbi nici măcar în treacăt despre o lucrare de care m'aș fi putut servi în multe privințe

Și dacă, acum, după publicarea lucrării mele, în cele ce urmează, încerc să vorbesc despre Sărăcăciani, aceasta o fac numai

din motivul că tocmai din expunerea făcută de Höeg, spre a dovedi originea lor grecească, eu m'am convins că ei reprezintă o veche populațiune românească grecizată.

În privința aceasta Höeg nu trebuia să se mulțumească numai cu expunerea materialului etno-linguistic adunat din viața Sărăcăcianilor. Pentru aflarea originii lor, el trebuia să mai țină seamă și de mediul ambiant. În acest scop el trebuia să mai studieze și legăturile lor cu celelalte populațiuni balcanice cu ocupațiune pastorală. Între acestea, în primul rând veneau Aromânii, mai ales că originea lor aromânească fusese relevată mai de mult de istorici și etnografi savanți ca Jireček, Iorga, Thalloczy și alții. Din acest punct de vedere, cunoașterea populațiilor românești din sudul Peninsulei Balcanice, în latura ocupațiunii lor cu păstoritul și cărvănăritul, i-ar fi fost de neapărată trebuință pentru rezolvarea problemei ce-și pusese. Însă Höeg prea puțin s'a interesat de acest lucru. După ce a strâns materialul lingvistic și etnografic, foarte prețios pentru cunoașterea vieții actuale a Sărăcăcianilor, s'a apucat să studieze într'un capitol special, originea lor, ținându-se numai de puținele informațiuni ce a avut asupra antichității grecești. În modul acesta el a ajuns să vorbească despre Sărăcăciani, ca despre o populațiune suspendată în aer, fără nici o contingentă cu celelalte populațiuni balcanice.

Ceea ce a trecut cu vederea autorul, vom încerca să completăm noi. Din acest punct de vedere, lucrarea lui Höeg ne este foarte prețioasă, întru cât ea ne pune la îndemână un material bogat, cules din viața Sărăcăcianilor, cu ajutorul căruia, noi, ajutați și de cunoașterea vieții păstorești la Aromâni, vom încerca să lămurim chestiunea despre originea Sărăcăcianilor.

1. Viața nomadă a Sărăcăcianilor și răspândirea lor în Peninsula Balcanică.

Sărăcăciani, ca și Fărșeroții și o parte dintre Gramusteni, sânt păstori care duc o viață nomadă. Nomadismul lor constă, după cum ne lămurește Höeg, în aceea că „ils n'habitent pas les mêmes endroits pendant toute l'année et qu'ils n'ont pas de domiciles fixes ni pour l'été ni pour l'hiver; chaque printemps et chaque automne ils sont donc obligés de se construire des huttes nouvelles et ils ne se croient pas tenus de revenir chaque

année au même endroit". Acest fel de migrațiune autorul îl numește „seminomadisme“. Orice nume i-am da, el se deosebește de transhumanță. În lucrarea mea mai sus citată am arătat că nomadismul la păstorii noștri, înfățișându-se sub o formă de civilizație oarecum mai înaintată, trebuie separat de nomadismul populațiilor de stepă. Dar întru cât în mutările lor la iernatec sau la văratec se asociază și grupul uman, iar la reîntoarcere, de cele mai multe ori ei nu revin la locurile de unde au plecat — „ils ne se croient pas tenus de revenir chaque année au même endroit“ — aceste mutări, fie chiar periodice, nu mai sânt mișcări de transhumanță. Ele iau caracterul unei mișcări nomade, în înțelesul arătat mai sus¹.

Suirea Săracăcianilor la munte sau coborîrea lor la șes se face după cum ne lămurește Höeg la fel ca și la păstorii aromâni: primăvara ei pleacă cu turmele la munte în luna Mai, iar toamna se coboară la câmp, în regiunile de lângă mare sau în Tesalia, în luna Octomvrie. Cum ajung în locurile în care vor să se așeze, mai întâiu ei întind niște corturi făcute dintr'o țesătură de lână groasă, pe care le numesc *tende*, așa cum le numesc și păstorii aromâni, d.pă aceea își construiesc colibe.

Dacă corturile sânt identice cu acelea ale păstorilor aromâni, în schimb, colibe le se deosebesc. Anume, pe când Să-

¹ În recenziile făcute asupra lucrării mele *Români Nomazi*, am observat că de multe ori cuvântul *nomad* a fost luat ca termen general pentru toți Aromânii. Prin Români *nomazi* eu înțeleg pe aceia dintre Aromâni care se ocupă cu păstoritul sub forma mișcărilor descrise mai sus. De altfel nu eu sânt cel dintâiu care dau această denumire populațiilor noastre care se ocupă cu păstoritul. În privința aceasta, este destul să amintesc lucrarea mai nouă: *The nomads of the Balkans* de A. J. Wace and M. S. Thompson, intitulată astfel, deși autorii ei nu vorbesc într'însa decât numai în treacăt despre păstoritul la Aromâni sub forma nomadă. Nici G. Weigand nu uită să specifice forma vieții păstorești la acei dintre Aromâni care își mută așezările odată cu mănarea turmelor la văratec sau la iernatec: „Sie sind [adică Aromânii] zum Teile *Nomaden*, die wo es ihnen passt, ihre leichte Hütten im Gebirge aufschlagen und das Weiderecht erkaufen“ (Cf. *Die Aromunen* vol. I. p. 131). Și nici n'am încercat să citez părerile tuturor autorilor care au amintit în treacăt despre viața nomadă la Aromâni, de oarece mi-am închipuit că acest nomadism, socotit în înțelesul larg al cuvântului, în care intră și viața păstorească sub formă de transhumanță, niciodată nu va fi confundat cu nomadismul *cuceritor* al popoarelor de stepă, care nu numai că nu au locuințe stabile, dar cei mai mulți dintre ei sânt lipsiți și de corturi, locuind în carele lor de transport.

răcăcianii își construiesc colibe de formă rotundă, păstorii aromâni, originari din Pind și din Gramoste, au colibe de formă pătrată. Höeg declară că „une seules fois j'ai vu des huttes carrées“. Noi vom arăta în cursul acestui studiu, că nici păstorilor aromâni nu le sânt necunoscute colibe rotunde.

În ce privește acum întinderea Sărăcăcianilor, autorul ne dă informațiuni complete pentru ținutul Epirului, unde se găsesc în număr mai mare și de unde s'au răspândit peste toată Peninsula Balcanică. În Epir ei se află răspândiți în comunele din ținutul Zagori, adică în acea parte a Epirului în care și alți Români au fost grecizați, și despre care am vorbit mai pe larg în *Românii Nomazi* p. 220. Iată și comunele cu numărul familiilor lor după datele lui Höeg: *Govriță* (10 fam.), *Caletă* (26 fam.), *Camniă* (4 fam.), *Linghiades* (15 fam.), *Măzia* (4 fam.), *Zondila* (10 fam.), *Vița* (69 fam.), *Vradeto* (românește: *Brădet*, 30 fam.), *Vovusa* (românește: *Băieasa*, 8 fam.), *Grevenition* (21 fam.), *Delvinăchi* (10 fam.), *Dragări* (13 fam.), *Cuculi* (8 fam.), *Laișta* (Laca 25 fam.), *Lésnița* (35 fam.), *Liăpi* (10 fam.), *Mongliús* (7 fam.), *Macrini* (5 fam.), *Păpingu* (10 fam.), *Paliohóri* (35 fam.), *Scamneli* (13 fam.), *Suli* (15 fam.), *Țepelovon* (52 fam.), *Țervari* (10 fam.), *Țernesî* (Cerneși 33 fam.), *Flamburari* (35 fam.) și *Frástana* (49 fam.). Peste tot 597 de familii. Adică un total de vreo 6000 suflete.

Autorul nu ne dă o hartă, în care să se poată vedea mai bine poziția geografică a satelor înșirate mai sus. Dacă cercetează cineva hărțile mele anexate la *Românii Nomazi*, va vedea că multe din aceste comune, pe lângă care se află și familiile Sărăcăcianilor, sânt locuite în cea mai mare parte de Aromâni.

În afară de ținutul Zagori, Sărăcăcianii din Epir se mai găsesc și pe muntele Peristeri ca și în districtele din Ciumerca și Aspropotam, mai ales în apropierea satelor: *Vurgaréli*, *Lipsișta*, *Agnânda*, *Prâmanda*, *Melisurghi*, *Shorețana*, *Mațuchi*, *Musiunda* și *Teodoriana*.

Un alt grup de Sărăcăciani se află în eparhiile Euritania și Agrafa. Aceștia sânt, după autor, mai puțin „pur sang“ decât cei din Zagori. În ce constă inferioritatea lor autorul nu ne-o spune, întru cât aceasta este o părere personală a lui.

În fine vin Sărăcăcianii răzleți din Tesalia care petrec vara în munții districtelor *Aspropotam* și *Casia*. Ei se găsesc în apropierea comunelor *Pertuli*, așezați în partea sud-vestică a orașului

românesc *Târcol* (Tricala) și *Lujești* la nord-vest de Calabaca. Mutările la văratec ale acestor Sărăcăciani așezați atât în Epir cât și în Tesalia se fac în același direcțiunii ca și mutările păstorilor aromâni: cei din Zagori și de pe munții Ciumerca se coboară în câmpiile de pe lângă Arta și Preveza. Cei din eparhiile Euritania și Agrafa, în Acarnania și Etolia. Iar cei din districtele Aspropotam și Casia în câmpiile din apropierea orașelor românești Larisa și Târcol.

În afară de acești Sărăcăciani, care mai trăiesc la ei acasă, se mai găsesc familii răselte în părțile muntoase din sudul Albaniei. Aceștia nu mai trec în Grecia. După aceea un bun număr de Sărăcăciani în Macedonia, în apropiere de orașele *Gre-bena*, *Florina*, *Castoria* și *Ostrovo*. Cei mai mulți dintre aceștia petrec vara pe câmpiile Calcidei. Alții înaintează până în *Sear* (Seres). În Macedonia sârbească există un număr mic de Sărăcăciani pe muntele Peristera și în apropiere de Bitolia. Iar în vechiul regat al Serbiei se găsesc răspândiți în apropierea orașelor *Scopia*, *Piro*t, *Lescova*ț, *Crușeva*ț etc. În fine, vine marele grup de Sărăcăciani din Bulgaria, al căror număr, după M. Ischirkoff (*Bulgarien, Land und Leute* p. 31), se ridică la 4690 suflete. Centrul acestor Sărăcăciani este muntele Rodope.

2. Originea numelui „Sărăcăcian“.

După ce am văzut răspândirea lor în Epir și peste tot în Peninsula Balcanică, să vedem acum originea numelui lor. Hög, vorbind despre această populațiune, își întitulează cartea sa: „Les Saracatsans“, ceea ce nu corespunde deloc cu pronunțarea adevărată a numelui lor. Totuși în capitolul „Le nom de Saracatsan“, el caută să lămurească pe cetitor despre aceasta, adăogând, că „Le nom que se donnent les Saracatsans eux-mêmes et sous lequel les désignent les Grecs, est — nous l'avons déjà dit — *Saracačanus*, au pluriel *Saracačanei* où *Saracačan(i)*; la forme écrite est *Σαρακατσαναίοι*“. Va să zică nici ei înșiși, nici Grecii nu-i numesc *Saracatsan*, ci *Saracačan* (cu č, nu cu ts). Așa stând lucrurile, Hög putea foarte bine să-și întituleze cartea: „Les Saracatchans“. Căci numai acest „*Saracatchan*“ redă mai bine pronunțarea originală, care reproduce forma românească *Sărăcăcian*. Deja prin transcrierea grecească în limba franceză a unui cuvânt curat românesc, autorul, influențat de

scrierile autorilor neogreci, a căutat să deie cuvântului un fonetism grecizant. Altmintrelea, dacă după spusa autorului, înșiși Grecii pronunță numele cu *č*, n'am înțelege de ce într'o lucrare în care se expune pe larg tot materialul etno-linguistic, ca să se ajungă tocmai la originea lor adevărată, se întrebuintează un nume care nu există, și se întâlnește numai în scris la Greci.

În ce privește acum originea numelui, explicațiile sânt multe. Toți câți au scris în treacăt sau direct despre Sărăcăciani, n'au neglijat să se propunțe și asupra originii numelui lor. În special scriitorii greci, au emis păreri deosebite, însă cele mai multe tinzând să grecizeze numele lor. La cei mai mulți dintr'înșii procedeul acesta le pare foarte firesc, mai cu seamă că, după ei, întreaga Peninsulă Balcanică este o țară grecească, pe care o și numesc: Ἑλληνικὸ Χερσόνησο (Peninsula Elenică), iar populațiunile din această Peninsulă, ca Bulgari, Sârbi, Albanezi și în special Aromânii, nu sânt la obârșie decât Greci slavizați, albanizați și românizați. De aceea socotesc că în privința interpretării numelui Sărăcăcianilor nu va fi nici o pierdere, dacă din explicațiunile date de scriitorii greci, vom țineă seamă numai de aceea a lui Aravantinos. Aravantinos (în Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, Atena, 1856) îl aduce în legătură cu numele comunei *Sacareți* din Valtos în Acarnania, unde Sărăcăciani iși vor fi avut așezările lor primitive. Din *Sacareți* s'a format un *Sacarețani* și prin metateză *Saracațani*. Acest *Saracațan* al lui Aravantinos are singurul defect că redă numele scris de Greci, nu însă și pe acela pronunțat de Sărăcăciani înșiși, precum și de toate popoarele balcanice, inclusiv populațiunile grecești. Cât de lipsită de temei este această derivațiune, se vede și din faptul că numele mai vechiu al comunei *Sakaretsi*, după cum ne asigură Höeg, sună *Sakaresi*. Într'o altă lucrare a lui Aravantinos: *Μονογραφία περὶ Κουτσοβλάχων* se propune o altă origine grecească a numelui Sărăcăcian, plecând de la forma „*Parakatsani*“. Noi nu vom încerca să discutăm imposibilitatea acestei derivațiuni.

Höeg, respingând pe amândouă, propune cuvântul de origine slavă *sărac*. Dânsul crede, că acest cuvânt, care nu se mai găsește în dialectul aromânesc, în timpurile mai vechi a trebuit să existe. Ca probă dă numele comunei *Siracu* din Pind: „*sărac* n'est pas attesté, a ce que je sache, dans les dialectes aromaines, mais nous trouvons en territoire aromain — sur le Mont

Pind et sur le Mont Olympe — deux villages nommés Συρράκου, nom qui manifestement dérive de *sărac*. Il n'est donc pas téméraire, ce me semble, de supposer, que le mot a existé — ou existe encore — dans quelque patois aromoune“. In cazul acesta, din apelativul *sărac*, care nu-i cu neputință să fi existat odată și la Aromâni, plus suf. *-(a)čani* am avea *Sărăcăčani*. După Høeg, forma *sărăcăčan* la început ar fi fost o simplă poreclă, pe care Aromânii ar fi dat-o în batjocură Grecilor nomazi: „les Aromounes se sont moqués des nomades grecs et ils les ont appelé *Sărăcăčani*, c'est à dire „ceux qui habitent les stanis des tsélingas Miséreux“.

În contra acestei etimologii am avea de obiectat următoarele: Mai întâiu de toate, chiar dacă am presupune că ar fi existat odată în aromână sau există pe undeva și astăzi cuvântul slav *sărac*, aceasta nu ne-ar putea îndreptăți să admitem că un nume de localitate ca *Siracu*, chiar atunci când se găsește într'o regiune curat românească, ar trebui să derive numai din forma aromână *sărac* și nici decum direct din forma slavă *sirakū*. Cine ar putea să ne asigure că *Siracu* este un derivat din arom. *sărac* — care nu există — ca să presupunem că el a existat odată în dialect, atunci când el ar putea foarte bine să fie un derivat slav? De ce să deducem existența unei forme slave în aromână, care, astăzi, pe cât se cunoaște dialectul aromân, nu există, și să nu derivăm numele de loc. direct din limba slavă, așa cum se mai găsesc și alte multe nume de localități slave în ținutul locuit de Aromâni în Pind? Eu cred că, între părerea că *Siracu* ar derivă dintr'un cuvânt inexistent la Aromâni și între aceea că el ar putea veni direct de la Slavi, aceasta din urmă este cea mai apropiată de adevăr. Ca probă, Bulgarii mai au și alte nume de loc. derivate din *sirakū* chiar în Bulgaria de azi: *Sirakovo*, comună în districtul Oréhovo; *Sirakovo* (numit pe turcește și *Ussouz-keuy*) în districtul Haskovo; *Sirakovtzi* în districtul Tétévéné; *Siratzitē* în districtul Gabrovo etc. (Cf. *Spisák na naselenitē mēsta vā tsarstvo Bālgaria*. Sofia 1924 pp. 19, 47, 71, 75). Dar în afară de această obiecțiune, greutatea cea mai mare o întâmpinăm în funcțiunea sufixului, care este de origine slavă. Sufixul *-(ă)čan* derivă de la nume de localități — nu și de la apelative — originea locală a unei persoane. De la *Prilēp*, oraș în Macedonia, Bulgarii derivă un sing. *prilēpčanets* „om din Per-

lepe“ cu plur *prilëpčani*. Tot așa din *Bitolja* un sing. *bitolčanets* „om din Bitolia“ cu pl. *bitolčani*. Din pluralele lor, Aromânii au făcut un sing. *pârlepčan* cu pl. *pârlepčani*; *bitulčan* pl. *bitulčani*. Din acestea și altele s'a extras apoi suf. *-(ă)čan*. Aceasta este originea și funcțiunea sufixului. Așa dar derivarea numelui Sărăcăcian dintr'un apelativ aromânesc *sărac*, cum vrea Høeg, nu-i cu putință nici din cauze morfologice.

O altă etimologie, care merită să fie discutată, este și aceea dată de Pericle Papahagi în *Numiri etnice la Aromâni* p. 14. Autorul acestei lucrări caută originea numelui în cuvântul *sarică*, din care s'a făcut mai întâiu un *săricat* „cel îmbrăcat cu sarică“; și din acesta apoi, cu suf. *-ian* a eșit *Sărăcăcian*. Aceasta ca chestiune morfologică. În ce privește acum nevoia creiării acestui cuvânt de la o haină ca *sarică*, care nu este obicinuită la una sau două din tulpinile aromânești, ci este haina generală pentru toți Aromânii, iar în vremurile mai vechi, după cum am arătat în *Românii Nomazi* (p. 263), a fost generală pentru întreg neamul românesc, autorul încearcă să ne explice că cuvântul s'ar fi format „într'o vreme când *sarica* nu va fi fost portul general al celorlalți Aromâni, ci numai al Sărăcăcianilor sau pentru cuvântul că *sarica* va fi fost purtată de ei într'un mod deosebit decât ceilalți Aromâni“. Mie mi se pare că această motivare este slabă. Mai întâiu, ca chestiune de răspândire a saricei la păstorii aromâni, eu cred că în trecut ca și azi nu va fi existat păstor aromân care să nu fi avut *sarica* lui. În ce privește faptul că tulpina Sărăcăcianilor va fi purtat *sarica* mai altfel decât restul Aromânilor, nici asta nu pare plausabil, de oarece și în vremurile mai vechi Sărăcăciani vor fi purtat *sarica* așa cum o poartă și azi: unii care sânt mai fuduli poartă *sarica* numai într'o mânecă, alții o poartă îmbrăcată pe amândouă mânecile. Høeg, vorbind despre îmbrăcămintea la Sărăcăciani, nu observă nimic particular la portul saricei. Și nici în chipurile reproduse în cartea lui n'am putut observa portul saricei numai într'o mânecă. Prin urmare, Aromânii n'aveau de ce să râză de Sărăcăciani, când portul saricei nu prezintă nimic particular pentru ei.

Dar etimologia lui Papahagi n'ar putea fi admisă și din cauze morfologice. Admit, din *sarică* cu suf. *-at* să se fi format un *săricat* cu înțelesul „unul care este prevăzut cu o sarică“, întocmai ca în *uriclat* (și *urinclat*) din *ureacl'ă* „ureche“ cu

suf. *-at* „unul care este prevăzut cu urechi mari (de măgar)“. Dar această derivație ar fi fost de ajuns pentru a ne redă un cuvânt care să caracterizeze pe „oamenii purtători de sarică“. Al doilea sufix, *-an* ar fi fost inutil. Un derivat ca *săricat* cu pl. *saricașli*, dacă s'ar fi păstrat, ar fi desemnat pe acei dintre Aromâni care poartă prin excelență sarică. De altfel, cât de nesigură îi pare autorului această derivațiune, se vede din faptul că el însuși adaogă la sfârșit de tot: „Nu-i însă cu neputință și o derivare a lui *Sărăcăcian*, *Săricăcian*“ drept de la *sarică*, prin ajutorul sufixului *-čan*, ca în *Grebine* > *Grebincan*, *Pârleap*—*Părlipčan*, *Mocrean*—*Mocrinčan* etc“. Desigur că aceasta este derivațiunea adevărată a cuvântului *Sărăcăcian*, însă în cazul acesta se ridică alte greutăți. Sufixul *-(ă)cian*, *-(ă)čan*, este împrumutat din limba slavă, cum am arătat mai sus, când am dat exemplele bulgare *Bitolčanets*, *Prilepčanets* etc. În limba slavă sufixul acesta servește ca să derive nume de persoane de la nume de localități, cum sânt *Prilēp*, *Bitolja*, și cum mai sânt și cele aromânești: *Grebena*, *Pârleap*, *Mocrean*. Însă niciodată nu derivă nume de la apelative, cum ar fi cuvântul *sarică*, ca să credem că un derivat ca *Sărăcăcian* ar putea veni vreodată de la *sarică*.

Aci stă toată greutatea morfologică a derivării numelui *Sărăcăcian* de la *sarică*.

Tocmai funcțiunea sufixului de origine slavă ne arată că la baza numelui *Sărăcăcian* trebuie să vedem un nume de localitate. Acest nume de localitate, după mine, nu poate fi altul decât numele comunei românești *Siracu*.

La începutul acestui articol am văzut regiunea din Pind ocupată de Sărăcăciani. Majoritatea lor se află în Zagori. În timpurile mai vechi așezările lor trebuie să fi fost și mai în spre sud, mai ales că drumul pentru vărăteac îi ducea dealungul râului Arta, în câmpiile dintre Arta și Preveza, pe coastele Mării Ionice, acolo unde se coborau și Aromânii din *Aminciu* și satele din partea răsăriteană a ținu'ului *Zagori*, ca *Grebeniși*, *Tristinicu*, *Flamburari* etc. (cf. *Românii Nomazi*, pag. 227). Dacă ne uităm pe hartă vom vede că *Siracu* este așezat aproape de cursul superior al Artei, în apropiere de comunele românești *Călărl'i*, *Cornu*, *Dristinicu* etc. De altfel, această derivație pe care o dau eu are la bază și o tradiție populară la Sărăcăciani, de care trebuie să ținem seamă. Höeg, discutând

într'un capitol special, dacă Sărăcăciani la origine au fost nomazi sau sedentari, ne spune că, după tradiția locală, mulți din ei cred că odată ei au fost sedentari locuind lângă *Siracu* și că numai pe timpul lui Ali-Pașa au fost nevoiți să îmbrățișeze viața nomadă, răspândindu-se în locurile unde se găsec acum: „Le plus souvent, ils racontent qu'ils ont habité Syrrako jusqu'au temps d'Ali Pacha qui les aurait expatriés à cause d'une querelle entre lui et quelques villageois qui seraient donc les ancêtres des Saracatsans“. Ceea ce face pe Höeg să nu dea prea mare însemnătate acestei tradițiuni, este faptul, că dacă într'adevăr Sărăcăciani s'ar fi mișcat din ținutul lor de origine abia în vremea lui Ali-Pașa, atunci în limba lor ar trebui să se vadă mai multe urme din dialectul grecesc vorbit în Epir. Eu cred că s'ar exagera prea mult, dacă unei simple tradiții populare i s'ar atribui însemnătatea pe care vrea să i-o dea Höeg. Din tot ce spun bătrânii sărăcăciani s'ar putea ține seama numai de numele de localitate *Siracu*, după cum din tot ceea ce povestesc Fârșeroții răspândiți în întreaga Peninsulă Balcanică se poate ține seamă de centrul lor de obârșie *Frașari*. Dar în ce privește epoca, în care ei au fost nevoiți să se îndepărteze din locurile lor, aceasta s'ar fi putut întâmpla cu câteva veacuri înainte. Mișcările populațiilor creștine din Peninsula Balcanică au început de la venirea Turcilor în Europa. Iar acelea ale Aromânilor din Epir datează de la coborîrea Albanezilor în Grecia. Astăzi însă populațiile românești din sudul Peninsulei Balcanice toate aceste mutări le leagă de epoca lui Ali-Pașa, apropiindu-le până pe la sfârșitul sec. XIX, numai din cauza puternicei zguduirii ce s'a produs în vremea satrapului din Ianina, când mișcările revoluționare ale Albanezilor de pe atunci au băgat groază în populațiile creștine. De aceea cred că localizarea în timp a epocii când Sărăcăcenii socotesc că au fost nevoiți să se îndepărteze din centrul lor n'are nici o însemnătate pentru chestiunea care ne interesează. Grecizarea lor, după cum vom vedea, s'a întâmplat cu mult înainte de aceea a Aromânilor din Zagori, care se începuse înainte de vremea lui Ali-Pașa.

În contra derivării lui *Sărăcăcian* din *Siracu* nu s'ar putea obiecta nimic. Formal și morfologic, totul este în regulă: trecerea lui *i* din prima silabă în *ă* se explică din cauza lui *ă* următor (*Sirăcăcian* — *Sărăcăcian*), iar suf. *-(ă)cian* are întrebuințarea

cerută din limba slavă. In ce privește acum faptul că Sărăcăciani lipsesc în număr mai mare tocmai în Siracu, de unde și-au luat obârșia, aceasta n'are așa mare însemnătate, dacă ne gândim la alte două tulpini ale Aromânilor : Fărșeroții și Grămusteni, care se găsesc și mai răsfirați decât Sărăcăciani în tot cuprinsul Peninsulei Balcanice. Atât Fărșeroții cât și Grămusteni au avut ca așezări de obârșie comunele *Frașari* și *Gramostea*. Ce au fost aceste comune odată și ce au ajuns astăzi, ca să nu mai repet ceea ce am spus odată, trimet pe cetitor la pp. 243, 237 din *Românii Nomazi*. Aici adaog numai că în Frașari, centrul de obârșie al Fărșeroților, n'au mai rămas decât un număr de păstori albanezi, iar în vestita Gramoste aproape nimic. In afară de aceasta, mai trebuie ținut seama și de faptul că nu toți Sărăcăciani de azi își au originea dintr'un singur centru. Numele de Fărșerot, astăzi, s'a generalizat așa de mult, încât el corespunde, ca înțeles, cu numele unui Aromân originar din Albania, indiferent dacă el trăiește în Albania, Macedonia, Tracia sau alt undeva. La fel ca și Fărșeroții, primii Sărăcăciani trebuie să fi fost aceia care se aflau așezați în interiorul sau în apropierea comunei Siracu. Ei puteau fi Aromâni din Pind sau veniți din Albania. După grecizarea acestora, care trebuie să se fi întâmplat cu 5—6 veacuri înainte, au fost numiți toți acei păstori români cu viața nomadă, care în cursul veacurilor au fost desnaționalizați. Și întru cât pe vremea aceea Aromânii care și-au păstrat graiul, prin Sărăcăciani nu înțelegeau decât pe Românii grecizați, mai târziu acest nume s'a aplicat tuturor Aromânilor care vorbeau grecește, indiferent dacă ei erau originari din Siracu sau din alte comune.

Dar Sărăcăciani sânt cunoscuți și sub numele de *Caracaciani*. Dacă ar fi să ținem seamă de relatările lui Jireček, ei s'ar mai numi și *Caracolciani* : „Ein Makedonier nannte mir auch die Form Karakolčani und unterschied „weisse Wlachen“ oder Schafhirten und „Schwarze Wlachen“ oder Rosshirten“ (*Das Fürstentum Bulgarien*, p. 118—119, nota 4). Acest din urmă nume mie îmi este necunoscut. Cu toate acestea n'ar putea fi exclus cazul ca el să existe. Se pare că el s'a format din combinarea numelui *Nicolciani* (locuitori din Nicolifța), despre care pomenește și Dimitrie Bolintineanu (*Căletorii la Românii din Macedonia și Muntele Atos sau Sânta-Agora*. Bucuresci, 1863) și *Caracacian*.

Altmintrelea cu greu l-am putea explica din Sărăcician, admitând chiar o substituie a lui *Sara-* prin *Cara-*. Schimbarea silabei *-ca-* din mijlocul cuvântului în *-col-* nu s'ar putea explica altfel decât numai admitând amestecul formei *Nicolciani*.

Dacă însă în forma Caracolciani amestecul numelui Nicolciani apare aproape evident, în schimb, formațiunea *Caracacian* pentru numele obicinuit *Sărăciciani* prezintă unele greutăți despre care vom încerca să spunem un cuvânt.

Nu se știe dacă turcescul *kara-* „negru“ în calitate de determinant pe lângă numelé de persoană: *K a r a - B e k i r*, *K a r a - M e h m e d*, *K a r a - A h m e d* etc. este o traducere a grecescului *μαυρο-* „negru“ din *Μαυρο-Ιάnnης*, *Μαυρο-Κώστας*, *Μαυρο-Μανώλης* etc. În Peninsula Balcanică el apare după venirea Turcilor în Europa, cu o întrebuintare aproape mai deasă la creștini decât la Turci. În ce privește grecescul *μαυρο-*, fiind seama numai de numele *Morlac* care apare în sec. XII la Diocleas sub forma *Morovlach* din *Μαυροβλάχος* (Const. Jireček, *Geschichte der Serben* I, p. 155) sau, după cum vom vedea mai jos, chiar din *Μωροβλάχος*, el se arată a fi cu mult mai vechiu. Paul Kretschmer (în *Neugriechische Dialektstudien. I Der heutige lesbische Dialekt*, p. 357) ocupându-se cu numele de botez compuse cu porecle la Grecii de astăzi, arată că nume ca *Μαυροθεόδωρος* sau *Μωροθεόδωρος*, *Μωρογεώργιος*, *Μωροθωμάς*, *Μωρολέων* se obicinuiau chiar în epoca bizantină.

În ce privește înțelesul lui *kara*, el a trecut prin aceleași schimbări de sens ca și *μαυρο*. Din înțelesul de bază „negru“ ajuns, după Kretschmer (*o. c.*), la acela de „însăimântător, grozav, aspru, tare“. Ceva mai mult, cu timpul au dispărut și aceste înțelesuri, rămânând un prefix care, după părerea justă a lui Høeg, nu servește decât numai ca să întărească înțelesul numelui la care se adaugă.

Cunoscând acum înțelesurile și funcțiunea lui *kara*, care se acoperă perfect cu grecescul *μαυρο*, ne întrebăm dacă numele *Sărăcician* a rezultat din *kara-Sărăcician* sau dintr'o simplă substituie a prefixului *kara-*, fără înțelesurile de mai sus. Eu înclin a crede această din urmă posibilitate, mai ales că, alături de Sărăciciani, existau pentru streinii care i-a numit Caracaciani o altă populațiune aromânească cunoscută sub numele de *Caraguni*, din care Sârbii, după Jireček (*Geschichte der Ser-*

ben I, p. 155), au făcut *Crnovunci* (pronunță *Trnovunți*), probabil pentru *Crnogunci*. S'a zis *Caracacian* pentru *Saracacian*, după cum mai târziu s'a zis *Caracolcian* pentru *Nicolcian*, înțelegându-se Sărăcăcian¹.

3. Originea Sărăcăcianilor.

Cunoscând acum formațiunea românească a numelui Sărăcăcian, să trecem la originea lor.

Înainte de a lua în discuțiune dovezile luate din domeniul etno-linguistic, în care noi găsim urme nealterate despre adevărata lor origine, trebuie să ne întrebăm dacă ei mai păstrează ceva în amintirea lor și astăzi despre originea lor îndepărtată. Am văzut mai sus că despre locul lor de obârșie tradițiunea ne vorbește de comuna Siracu. Prin puterea aceleiași tradiții *Sărăcăciani*, spre deosebire de ceilalți păstori greci — nomazi sau transhumanți — sânt numiți și se numesc chiar ei înșiși „*Vlahi*“. În literatura populară publicată în vol. II de Höeg găesc în cele mai multe cântece întrebuițarea cuvântului „*Vlah*“. Autorul, dând textele grecești netraduse, nu pomenește decât de un singur cântec. Noi, înainte de a lămurii întrebuițarea acestui cuvânt ca nume etnic pentru Sărăcăciani, vom da toate versurile din lucrarea lui Höeg în care este vorba despre Sărăcăciani *Vlahi* adică Români²:

vâsta vre jero-Elimbo k'e sí Vlaholivađi,
vâsta vre Ftéri k'e Mil'á, vâsta k'e s Ambelak'i,
vâsta tus Vlâhus pórbane, to(s) Sarakatsanéus
nal érbun ap ti Lívađja k' al érbun ap ti Fíva

¹ N. Iorga în *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică*, p. 60 crede, după o afirmație a poetului Bolintineanu, că *Cara-Gheorghe* „inițiatorul eroic al revoluției sârbești ar fi fost de rasă aromânească“. Nu știm în virtutea cărui document Bolintineanu a izbutit să descopere originea românească a eroului sârb. Dacă ar fi însă ca această origine să se bazeze numai pe supranumele de „Negru“ despre care face mențiune și N. Iorga, care îl aduce în legătură cu numele Caracacianilor, atunci obârșia lui aromânească apare mai mult decât îndoielnică. Prefixul turcesc *kara-* se întrebuițează nu numai la Aromâni, dar, în afară de Dacoromâni, la toate popoarele balcanice. Dintre aceștia Grecii și Slavii de sud (Bulgarii și Sârbii) îl au destul de des; mai puțin întrebuițat se află la Albanezi.

² Textul cântecelor îl redăm în transcriere fonetică, păstrând cât mai mult caracterele din lucrarea lui Höeg,

k' al ap tis Gúras ta vuná, mazónond ul andáma
san írðan k'e mazóhtikan ston Elimbo sti rak'i.

Traducere:

ține tu, batrâne Olimp, și tu, Vlaholivadi,
ține tu, Fteri și Mil'a, și tu, Ambelachi,
ține pe Români așa cum veniră — pe Sărăcăciani.
unii vin din Livadia și alții din Fiva,
alții din munții Gura, se strâng toți laolaltă,
și cum veniră se adunară în deal pe Olimp:

(Cânt. 27, vol. II).

Din numele de localități întrebuițate în acest cântec reiese lămurit că este vorba despre Sărăcăciani care petrec cu turmele în satele românești din Olimp: Vlaholivadi, Fteri și Milia, despre care vezi mai pe larg *Românii Nomazi* (indice). În versurile acestea complinirea lui „tus Vlahus“ prin „to(s) Satakatsanéus“ se face tocmai ca să se lămurească mai bine că nu este vorba despre orice „Vlahi“ ci anume despre Vlahii „Sărăcăciani“.

În versurile care urmează dăm de un cântec, care începe aproape cu aceeași cuvinte, ca și cântecul aromânesc publicat de mine în *Românii Nomazi* p. 274. Acest cântec este interesant pentru noi, de oarece el ne arată că la Sărăcăciani se întâlnesc aceleași cântece pe care le cântă și păstorii aromâni în dialect.

Voi lai fiçori, fiçori armâni, O voi feciori, feciori români,
Fiçori di Samarina... Feciori din Samarina...

Iată versurile grecești:

isís, piðjá vlahóipula, piðjá p ti Samarína,
torá ða vjite sto horjó, psilá sti Samarína
tufek'i na mi ríksete, traçuðia na mi píte
ki sás akúí i mána mu k' i ðól'a a ðerfí mu
k'e ðen alázu tin lambri, stin eklišá ðen vjânun,
na mí tus martirisete to pí imi lavoménos,
pés tis oti pandréftika, píra yinákka fránga.

Traducere:

voi feciori români, feciori din Samarina,
acum o să ieșiți în sate, sus la Samarina,

să nu mai trageți cu puștile, cântece să nu mai ziceți,
căci o să vă audă mamă-mea și duioasa mea soră,
și nu o să se mai îmbrace în haine nouă, la biserică
[nu o să meargă.

să nu le spuneți că sânt rănit,
spuneți-le că m'am însurat, am luat de soție o streină.

(Cânt. 17, ib.).

Iată acum și un cântec despre fata de celnic aromân cu
părul de mătase :

vrisko řa mickrĭ Vlahúla
řa mikrĭ čelingopúla
ih'i ta mal'á metáksi
k'e pliména me tin dáksi
k'e ta mávra mářia :
Sk'ila, kumátia m ékamis !

Traducere :

găsesc o mică Româncă,
o mică fată de celnic.
avea părul de mătase
și pieptenată cum se cade,
cu ochii ei negri.
cățeă, m'ai nenorocit. (lit. bucăți m'ai făcut).

(Cânt. 38, ib.)

O bună parte dintre păstorii aromâni din Pind întrebun-
țează la obiceiurile lor de nuntă cântece grecești, însă cu con-
ținul care se referă la Aromâni; unele din aceste cântece sânt
întrebuițate și de către Sărăcăciani :

vlahúla nirovólai napu psilĭ rahúla
me ti rukúla řnéθonda, t adráhti tis jumátia,
k' u vláhus tin gartérise s ena stenó sokák'i
„vláha, napúθi érħ'ise k' apúθi katevénis ?“
„napu to spili érhome, sta próvata paénu,
pánu psomĭ tu pistikú, tsarúh'a tu čubánu“.
„vláha, ja dóz mu to filĭ, dóz mu ta mávra mářia !“

Traducere :

Românca se coboară de pe colina înaltă,
cu furca ei torcând, și cu fusul plin,

și Românul o așteaptă pe un drum strâmt.
 Românco, de unde vii și de unde cobori?
 — iată, vin de acasă și mă duc la oi.
 duc pâine la bărbat și opinci la cioban.
 — Românco, dă-mi un sărut, dă-mi ochii tăi negri!

(Cânt. 39, ib.).

Altă variantă :

vlahúla nerovúlaĭ apo psilí rahúla,
 me ti rokúla γνέθonda, ta đáhtila tis jomáta
 k'o vláhos tin aynándeve apo psilá rahúla :
 „vlaha, đose to fili, ta đĭo ta mávra máτa“ !

Traducere :

Românca se coboară de pe colina înaltă,
 cu furca ei torcând, cu degetele ei pline,
 și Românul privește la ea de pe un deluț înalt.
 — Românco, dă-mi un sărut, dă-mi amândoi ai tăi ochi negri.

(Cânt. 40 ib.).

Iată acum și cântecul lui Panaioti Armânul, care a ieșit cu
 turmele la muntê și nu s'a mai reîntors :

vikán i vláh'i staj vună, vikán ke ta kupáđĭa
 tu Panajóti i kupí de fánik'e na érĭi.
 kátu stus kámbus ákatsan sta prásina liváđĭa,
 anármeya k' akúrifta k' akulokurizména.
 jeríz i Panajotína — — — — —
 strungá se strúnga perpati, lihári se lihári,
 „strungís pu ín da próvata, strungís pu ín da jíđia ?
 pidĭa mu, pu u aféndis (s)as, to pú n u Panajótis ?“
 „kirá simás ta próvata, kirá simás ta jíđĭa,
 k' u Pana'jótis păthane tóra dóđeka méres“.

Traducere :

ieșiră Românii la munți, ieșiră și turmele lor.
 și turma lui Panaioti nu se văzù să vină.
 șezură jos la câmp, la livezile verzi,
 cu oile nemulse, netunse și la cur netunse.
 se întoarce soția lui Panaioti — — —
 se plimbă din strungă în strungă, din piatră în piatră.

„strungilor, unde sânt oile, strungilor, unde sânt caprele ?
copii mei, unde este stăpânul vostru, unde-i Panaioti ?“
— „doamnă, la noi sânt oile, doamnă, la noi caprele.
și Panaioti muri acum 12 zile“.

(Cânt. 58 ib.).

În fine, mai urmează o variantă, despre care autorul spune că
i-a fost dictată de către un baciou chiar din comuna *Siracu*: „La
même chanson m'a été dictée par un batsos, originaire de Syrra-
kou, qui prétendait savoir toutes les chansons saracatsenéennes.
Voici cette version aussi“.

kalótiha ini ta vuná, kalóti h' i kámbi,
to thánato de karterún, to háro dem bandelh'énun,
mun gartirún tin áneksi, to mai, to kalok'éri,
na vyún i vláh'i stai vuná, na vyún i vlahopúlis,
na vyún ta laja próvata me ta lambrá kudúfia
vyik'e k' i Panajótina — — — —
strungá se strúnga perpatí, lihári se lihári.
„peđiá mu pu n o čélingas, peđia, pu n o Panajótis ?“
„kerá mu. — — —
tom Panajóti skótosan, aftin i haramiđis“.

Traducere :

fericiți sânt munții, fericite sânt câmpiile,
ele moartea nu o așteaptă, n'au nădejde în ea.
așteaptă să vină numai primăvara, luna Mai și vara,
ca să iasă Românii la munți, să iasă și fetele române
să iasă oile negre cu clopote strălucitoare.
ieși și soția lui Panaioti. — — — —
se plimbă din strungă în strungă, din piatră în piatră.
„copii mei, unde este celnicul, unde i Panaioti ?“
„stăpâna mea . . .
pe Panaioti îl uciseră, hoții aceia . . .“

(Cânt. 58 ib.).

După ce am văzut întrebuintărea lui „Vlah“ în cântecele
Sărăcăcianilor, ne întrebăm dacă acest „Vlah“, după cum crede
Höeg, însemnează pur și simplu numai „păstor“ sau și „Aromân“.
Se știe că prin „Vlah“ mai la toate popoarele balcanice se
înțelege „păstor“. Despre această evoluare semantică s'a scris

foarte mult, am amintit în trecut și eu în *Români Nomazi*, așa încât nu mai este nevoie ca să insist prea mult asupra ei. Aici mă voiu mărgini numai să întreb dacă cuvântul „Vlah“, însemnând „păstor“ la Greci, aceștia îl întrebuințează și pentru denumirea păstorilor de origine greacă. De sigur că nu. În privința aceasta autorul spune: „En Grèce on appelle ainsi non seulement les Aromounes mais aussi les Caracatsans“. În cazul acesta de ce n'am admite că termenul „Vlah“, pe care și-l dau Sărăcăciani înșiși n'ar reprezenta o urmă din vechiul lor nume cu înțeles etnic, încă din vremea când erau adevărați Vlahi de limbă românească? Întru cât această presupunere ar putea fi mai puțin probabilă decât cea susținută de Høeg? Astăzi Albanezii numesc pe Aromânii păstori din Albania *čoban*. Prin generalizare, *čoban* la Albanezi însemnează și „Aromân“. Crede Høeg că Aromânii păstori din Albania s'ar numi vreodată pe ei înșiși *čoban*, pentru faptul că Albanezii le zic așa? Niciodată. Nici literatura lor populară nu ne arată o astfel de întrebuințare a cuvântului *čoban*. La fel trebuie judecat și despre „Vlah“ la Sărăcăciani. Dacă ei ar fi într'adevăr descendenți ai Elinilor și, prin urmare, tot una cu ceilalți Greci, atunci cu siguranță că nici ei n'ar primi să se numească „Vlahi“, după cum Fărșeroții (păstori aromâni din Albania) nu se numesc „ciobani“. Că, după cum spune autorul, Sărăciani întrebuințând cuvântul „Vlah“ pentru denumirea lor proprie, „il n'en faut pas croire qu'il leur vienne à l'esprit de se croire apparentés aux Aromounes“, asta o credem și nu ne surprinde de loc. Dar ne întrebăm, cărei populațiuni desnaționalizate îi place să i se amintească despre adevărata ei origine? Dacă, în privința aceasta Høeg ar fi cunoscut mai bine pe Aromânii din Epir și și-ar fi dat osteneala să întrebe pe Aromânii cu sentimente grecești — așa numiți „grecomani“, — de ce origine sânt, el ar fi auzit chiar pe aceia dintre ei care nu știu de loc grecește, asigurându-l că ei sânt Greci pur sang.

Pseudogreci de aceștia există și în Macedonia bulgărească. Într'o excursiune făcută de mine în ținutul fărșerotesc din orașul *Vodena* (vechea Edessa), am rămas surprins de graiul Bulgarilor din acest oraș, care, mai mult ca oricare din dialectele bulgărești din Macedonia, se apropia de limba literară vorbită în Bulgaria. Toți acești Bulgari grecomani nu cunosc din grecește decât „kali méra“ și „kali spéra“. Cu toate acestea, ei nu vor

să recunoască că sânt Bulgari. Aceleași constatări le-am făcut și pentru comunele Zarovo, Visoka etc., din apropierea Salonicului, în care, după cum se știe, locuitorii Bulgari vorbesc dialectul cel mai apropiat de limba textelor paleoslave. Cunoscând toate acestea, ne mirăm de felul cum Höeg a tratat această chestiune într'o lucrare științifică, adăogând, cu intențiunea ca să convingă pe cetitor, că „il n'est pas sans importance que les Saracatsans eux mêmes se considèrent de purs Grecs et l'idée qu'ils seraient d'origine aromoune leur est complètement étrangère“.

Eu cred că întrebuițarea cuvântului „Vlah“ atât în graiul viu cât mai ales în vechea literatură populară a Sărăcăcianilor, este încă un indiciu, pe lângă cele pe care le vom înșiră mai jos, că Sărăcăciani, la origine, sânt „Vlahi“ cu înțelesul de „Aromâni“.

* * *

Trecem acum la probele aduse din domeniul etnografic spre a dovedi originea românească a Sărăcăcianilor.

Luăm mai întâiu locuința.

Höeg ne spune că colibe Sărăcăcianilor sânt construite în formă rotundă. Cine nu cunoaște felul cum sânt construite locuințele la toate tulpinile de păstori aromâni ar găsi în această formă de alcătuire a colibelor sărăcăcenești o particularitate care nu există la Aromâni. Iată însă că și tulpina păstorilor români numiți Fărșeroți au numai colibe rotunde. Două din aceste colibe am reprodus și eu în *Românii Nomazi*, capitolul „Suirea oilor la munte“. Dacă se vor compară aceste colibe aromânești cu cele sărăcăcenești, se va vedea că ele sânt la fel. Și precum, după informațiunile care mi s'au dat în urmă, vârful colibei sau partea superioară ascuțită a acoperișului la colibe fărșerotești se numește *căčuudă* sau *căcelă*, — cuvânt românesc — tot *căculă* o numesc și Sărăcăciani această parte a colibei lor: „le toit [de la hutte] est fermé en haut par une *caçula* (κατσούλα), c'est à dire un bouchon de paille“. De altfel, lămuriri complete despre originea colibelor la Sărăcăciani autorul ar fi găsit și în altă parte, dacă s'ar fi interesat puțin și despre viața păstorilor albanezi. În privința aceasta lucrarea lui Franz Baron Nopcsa (*Albanien. Bauten, Trachten und Geräte Nordalbanien*) ne arată că nici Albanezilor nu le sânt streine colibe rotunde pe care Nopcsa le numește

„Kegelhütten“. Eu cred că tocmai forma colibelor Sărăcăcenești, care își au originea în Albania, ne va arăta nu numai originea românească a Sărăcăcianilor, dar, după cum vom vedea la sfârșit de tot, și tulpina de Aromâni din cari ei au fost grecizați. Höeg, studiind pe Sărăcăciani într'un mod cu totul izolat de ambianță, la aflarea originii lor, n'a fost preocupat decât numai de faptul ca să găsească deosebiri între felul de viață la Sărăcăciani și între acela la Aromâni. În privința aceasta el nu pierde din vedere să releveze și faptul că, pe când în colibe Sărăcăcianilor se află câte un pat, din contră, în colibe Românilor acest pat lipsește: „Les κρεβάτια [= paturile] que construisent les Saracatsans dans leurs huttes ne semblent pas être en usage chez les Aromounes“. Inșă și aici greșește. În lucrarea mea citată, vorbind despre locuința păstorilor din Veria, am arătat, independent de ceea ce a scris autorul despre Sărăcăciani, că și în colibe acestora se află câte un pat, dând și dimensiunea lui (Cf. p. 275). De altfel, existența sau lipsa paturilor la păstorii nomazi sărăcăciani sau aromâni n'are importanța ce vrea să i-o dea autorul. Existența unui pat într'o colibă — vorbesc despre Aromâni — nu dovedește și faptul că ei dorm pe pat. Cei mai mulți, dacă nu toți, dorm pe jos. În mutările lor, Aromânii, care se ocupă tot așa de mult cu prelucrarea lânii (vezi capitolul „Coborîrea oilor la șes“ din lucrarea mea) ca și cu creșterea turmelor de vite, duc cu ei atâtea învelitori și așternuturi de lână, constând din tot felul de „doage, sazme și flocate“, încât toate acestea, întinse pe jos, alcătuiesc paturi având grosimea aproape cât înălțimea unui pat. Cei mai mulți dorm pe aceste așternuturi, căci nici n'ar încăpea toți într'un singur pat. Iar dacă, cu toate acestea, patul există în colibe Aromânilor ca și în cele ale Sărăcăcenilor, acesta servește numai ca să pună pe deasupra, ca peste o laviță, țesăturile și tot avutul lor mai de seamă, spre a nu zăcea trântite la pământ, să se murdărească. De altfel, despre lucrul acesta ne asigură Höeg, când în vol. II p. 138, discutând originea cuvântului *krivatia* „pat“ la Sărăcăciani, îi explică înțelesul astfel: „le filet d'osier sur lequel repose le mobilier“. Va să zică și patul la Sărăcăciani are aceeași destinație ca și la Aromâni.

Din cele expuse până aci, rezultă că locuința ca și interiorul ei la Sărăcăciani se identifică cu locuința Aromânilor.

Cu toate că autorul mărturisește că, în privința originii Sărăcăcianilor, „plus importants sont les arguments d'ordre linguistiques“, noi nu vom trece la aceste argumente până când nu vom arăta și asemănarea ce există între organizația păstorilor Aromâni și între aceea a păstorilor Sărăcăciani.

Am văzut că grupările de familii păstorești la Aromâni trăesc sub conducerea unei căpetenii, pe care ei o numesc, cu un termen slav, *čelnic*. Atribuțiunile celnicului le-am arătat în lucrarea mea citată (p. 215). Aici ne mulțumim să spunem că aceleași grupări există și la Sărăcăciani, și că în fruntea fiecărei grupări se află aceeași căpetenie ca și la Aromâni cu același nume aromânesc rostit după pronunțarea grecească: *čelingas*. Iată acum și atribuțiunile unui „čelingas“ la Sărăcăciani: „La stani (gruparea de păstori) toute entière est placée sous l'autorité d'un chef, *čelingas* (τσέλιγγας). C'est lui qui porte la responsabilité pour toute la stani, qui loue les pâturages et qui est, pour ainsi dire, le représentant de la communauté devant les autorités. Pourtant quand il y a des décisions importantes à prendre, la chose est toujours discutée entre tous les hommes âgés. La dignité de tsélingas est transmise au fils aîné, quand le père meurt ou ne peut plus exercer ses fonctions. Mais cette dignité n'est pas seulement héréditaire. N'importe qui peut devenir tsélingas qui est assez riche et qui peut se faire accepter par un groupe de familles. D'un autre côté, on peut aussi perdre le rang de tsélingas. Un certain homme avait eu plus de 1000 moutons et il avait été un grand tsélingas; par suite de maladie il perdit toutes ses bêtes, et après cela il n'était plus tsélingas et il devait mener une vie assez humble dans la stani d'un autre chef, plus heureux que lui“. Să se compare acum acest pasagiu cu cele ce am spus noi în *Românii Nomazi* despre atribuțiunile celnicului la Aromâni și se va vedea că ele sânt identice. Höeg, care în mod vădit urmărește cea mai neînsemnată deosebire ce ar există între viața Sărăcăcianilor și între aceea a păstorilor aromâni, nu spune nici un cuvânt despre această asemănare, deși organizația celnicatului la Aromâni îi era foarte bine cunoscută din lucrarea lui Weigand, *Die Aromunen*, pe care el o citează des în lucrarea lui. Și *čelingas* la Sărăcăciani, deși este de origine slavă, nu poate fi o formațiune grecească. Cuvântul vine din arom. *čelnic*, pe care Grecii

I-au redat prin metateză mai întâiu sub forma *čeling* (din *čelinc*, cu *nc* > *ng* ca la Aromâni) și din acesta apoi *čelingas*. Această derivațiune mi-o întemeiez pe faptul că înțelesul cuvântului la Sărăcăciani se identifică numai cu acela al cuvântului aromânesc. La Slavii din Peninsula Balcanică, Sârbi sau Bulgari, de la care a pătruns la Aromâni, acest înțeles nu există, după cum am arătat în altă parte (Cf. *Elementul slav în dialectul aromân* p. 16). La Albanezi, dintre care o bună parte se ocupă cu păstoritul, *čelnic* este necunoscut. Aceștia au un termen local *pl'ak* „bătrân”, cu atribuțiuni, care se apropie de acelea ale celnicului la Aromâni. Este drept că cuvântul apare și la scriitorii bizantini. Însă aceștia îl reproduc din limba slavă ca să arăte funcțiunea lui la Slavi. Prin urmare el este la ei propriu zis un slavism, care n'a fost întrebuițat în limba vorbită. De aceea, la Bizantini, cuvântul sună *τσελνίκος*, după cum ne relatează Kekaumenos, nu *τσελνιγγας*¹. De altfel, dacă forma bizantină ar fi fost populară la Greci, ea ar fi trebuit să se păstreze cu accentuația și pronunțarea bizantină. Însă în forma *čélingas* întrebuițată de Sărăcăciani, avem accentul pe prima silabă în loc de pe penultima, iar *če-* inițial e păstrat și nu este redat prin *tse*. Este drept că Höeg scrie pretutindeni, afară de cazurile când vorbește de adevărata lui pronunțare la Sărăcăciani, *tsélingas* (*τσελνιγγας*), în loc de *tchélingas* (cu *tche-* pentru *tše-*), întocmai după cum forma *Saracačan* el o transcrie *Saracatsan*. Dar aceasta este o transcriere grecizantă. El ar fi putut transcrie în franțuzește *tchélingas* pentru *tselingas*, păstrând adevăratul fonetism, mai ales că cuvântul se aude la Sărăcăciani numai sub această formă, și tot așa se întâlnește și în cântecele lor reproduse mai sus.

Un alt moment din domeniul etnografic, care vorbește pentru originea aromâneasă a Sărăcăcianilor este și portul lor.

Comparând cineva capitolul din *Români Nomazi*, în care vorbesc despre portul păstorilor aromâni, cu ceea ce scrie Höeg despre portul Sărăcăcianilor, va vedea că autorul ne dă prea puține informațiuni asupra acestui capitol. Desigur că nu mă voi apuca aici ca să studiez toate piesele care alcătuiesc portul sărăcăcian. Însă ținând seamă numai de imaginile reproduse în cartea lui Höeg, cetitorul cunoscător al portului la popoarele balcanice, va observa că portul Sărăcăcianilor se prezintă sub o îndoită

¹ Vezi mai pe larg *Români Nomazi* p. 215.

formă: una mai nouă influențată de portul orășănesc și alta mai veche, care reprezintă adevăratul port al Sărăcăcianilor. Acest port vechiu, care se vede încă la mulți Sărăcăciani, mai ales la cei îndepărtați din ținuturile locuite de Greci, este identic cu portul Aromânilor. Referindu-ne la chipurile pe care le reproduce autorul în lucrarea lui, cetitorul n'are decât să compare portul celnicului de la p. 31 (fig. 21), sau portul bătrânului așezat la marginea stângă a fig. 18 de pe p. 26, cu portul păstorilor aromâni din toate tipurile reproduse de mine în *Români Nomazi* și va vedea, nu simpla asemănare, ci identitatea lor. Mă mir de ce Höeg a dat așa de puțină însemnătate acestui lucru, mai ales că și el a fost izbit de caracterul vechiu ce se păstrează la portul bătrânilor: „le costume du vieillard qui est à gauche sur la photographie fig. 18, et du vieux tsélingas représenté par la photographie fig. 21, est assez différent de celui que portent les autres hommes“. Acest port vechiu nu-i reamintează pe acela al Aromânilor? Höeg, umblând prin așezările Sărăcăcianilor din Epir, a trebuit neapărat să dea și de păstori și celnici Aromâni. Presupunând cazul că nu i-a văzut pe Aromâni, ceea ce nu este de presupus, mă întreb, n'a avut la îndemână lucrarea lui Weigand, *Die Aromunen*, atât de des citată de el, ca să se uite la portul celnicului român Zega (p. 256 vol. I), spre a vedea că el este identic cu acela al celnicului sărăcăcian despre care a fost vorba mai sus? El a studiat opera lui Weigand din scoarță în scoarță, găsim și dovezi pentru asemănarea portului dintre Aromâni și Sărăcăciani. Dar aceste dovezi Höeg nu le citează. Iată un caz: La p. 77 din vol. I Höeg, vorbind despre originea Sărăcăcianilor, reproduce un pasaj din Weigand, în care acesta se îndoiește de originea lor românească, însă cu rezerva exprimată în fraza „kann mich aber irren, da ich sie nicht genügend kennen gelernt habe“. Dar în acest citat, deși Weigand se îndoiește de originea lor românească, nu uită să adauge că *portul Sărăcăcianilor se aseamănă foarte mult cu acela al Fărșeroșilor*. Höeg reproducând acest citat la p. 77, acolo unde îi trebuie și nu era vorba despre portul Sărăcăcianilor, nu pomeneste nimic de el în capitolul, în care, vorbind despre portul Sărăcăcianilor, trebuie să se refere și la portul Aromânilor.

Eu mă mir cum un cercetător strein ca Höeg, care s'a scorbrit printre Sărăcăciani anume ca să-i studieze sub toate

raporturile, trece cu vederea tocmai elemente hotărîtoare pentru chestiunile care îl preocupă. Și mirarea mea este cu atât mai mare, cu cât Höeg nu neglijează nici cel mai neînsemnat lucru din viața Aromânilor, când este vorba ca să găsească vreo deosebire între aceștia și Sărăcăciani.

Cam în același fel procedează autorul când studiază și obiceiurile Sărăcăcianilor. Dintre acestea el cercetează mai ales nunta. Înainte de toate, se știe, că în materie de obiceiuri la evenimente așa de mari cum este căsătoria, oricât de asemănătoare ar fi ele la una și aceeași populațiune, totuși diferă puțin de la o regiune la alta, mai ales când această populațiune se află răspândită pe o întindere așa de mare cum sînt păstorii Aromâni. În afară de aceasta, mai trebuie admis, că în materie de obiceiuri, se amestecă și multe influențe streine venite de la populațiunile vecine. Höeg, și în privința aceasta, luându-se numai după ceea ce au scris W a c e și T h o m s o n, H e u z e y despre Aromânii din *Epir* și *Acarnania*, și neținând seama de ținuturile celorlalți Aromâni, găsește că Sărăcăciani au obiceiuri deosebite de acelea ale Aromânilor. Numai la urmă de tot, dînd de un articol asupra obiceiurilor de la nuntă la Fărșeroți, scris de aromânul V a s i l i a d i în *Ἡπειρωτικὸς Ἀστὴρ* Atena 1904¹, în care Höeg găsește multe asemănări, adaogă: „Toujours est-il que les cérémonies de mariage, dont parle longuement M. Vasiliadis, se rapprochent sur quelques points des cérémonies saracatsénéennes“. Cu toate acestea, nici aceste asemănări nu-i indică nimic pentru originea românească a Sărăcăcianilor. El adaogă cel mult: „il se peut que quelques Saracatsans se soient associés à une tribu aromounne“. Ceea ce vrea să zică că obiceiurile de la nunta Fărșeroților, despre care vorbește Vasiliadi și în care Höeg găsește puncte de asemănare, nu provin dintr'o identitate de origine dintre Fărșeroți și Sărăcăciani, mai cu seamă că, după cum am văzut mai sus, și construcția colibelor este identică, ci că Fărșeroții au împrumutat obiceiurile Sărăcăcianilor prin amestecul câtorva inși dintre aceștia cu Aromânii. Judecând obiectiv, lucrul acesta n'ar fi cu totul cu neputință. Însă când avem în vedere că, în afară de aceste asemănări, Sărăcăciani mai au și alte

¹ Articolul lui Vasiliadi este publicat în dialectul aromân și în *Lumina*, v. p. 78 și urm. El este reprodus și de C. N. Burileanu, *I Romeni di Albania* p. 375.

împrumuturi de la Aromâni; când, în afară de aceasta, se mai constată că obiceiurile de la nunta Fărșeroșilor descrise de Vasiliadi le au toți Aromânii din Albania și Grămustenii din Macedonia — nu numai Fărșeroșii din comuna Megidié, despre care scrie Vasiliadi — atunci ajungem la concluziuni tocmai contrarii, anume: că ele nu sânt la Aromâni împrumuturi de la câțiva Sărăcăciani, care s'ar fi amestecat cu Fărșeroșii dintr'o singură comună, ci reprezintă, în viața Sărăcăcianilor, urme vechi aromânești încă de pe când ei erau Aromâni.

Toate aceste coincidențe de ordin etnografic studiate până aci, coincidențe, în care se vede o perfectă asemănare mai întâiu în locuința și organizația lor economică, având în frunte același șef ca și la Aromâni, după aceea în îmbrăcămintea ca și în obiceiurile lor, dau dovada cea mai sigură că, la origine, în Sărăcăciani trebuie să vedem păstori aromâni grecizați. În fața acestei constatări, părerea lui Höeg „mais, si je ne me trompe pas, il n'y a non plus d'arguments d'ordre ethnographique pouvant prouver une parenté entre la Saracatsans et les Aromounes“, cade. Lui Höeg i-au lipsit aceste argumente, pentru că în cea mai mare parte nu le-a cunoscut. Acum când noi le-am probat prin fapte aduse din viața păstorilor aromâni, originea Sărăcăcianilor, cel puțin din punctul de vedere etnografic, se apropie de lămurirea ei desăvârșită.

Odată limpezită aceasta lature a chestiunii, trecem la cealaltă lature, anume la argumentele aduse din **L i m b a S ă r ă c ă c i a n ă i l o r**.

* * *

Înainte de a intra în fondul acestui capitol, trebuie să precizăm de la început că desnaționalizarea Sărăcăcianilor s'a produs cu trei-patru veacuri înainte de grecizarea păstorilor aromâni numiți „Cupăciari“, care au fost desnaționalizați cu două veacuri înainte. Amintirea acestora despre vechea lor origine este încă proaspătă. Sărăcăcianii nu-și amintesc nimic despre așa ceva. În afară de aceasta, întreaga conformație a dialectului lor grecesc se înfățișează sub o formă, care îl deosebește de celelalte dialecte grecești septentrionale. Vechimea acestei deosebiri trebuie să fie de patru-cinci veacuri. De aci rezultă că grecizarea lor trebuie să fie ceva mai veche.

60*

Admițând această vechime, nu trebuie să ne mire faptul că acești Aromâni, grecizați într'o epocă așa de îndepărtată, nu mai păstrează în graiul lor nici o particularitate fonetică sau flexionară din dialectul aromân. Desnaționalizarea popoarelor balcanice a rezultat aproape peste tot din cauza bilinguității lor: Aromânii din Epir vorbesc tot așa de bine grecește ca și aromânește; cei din Macedonia vorbesc perfect bulgărește, iar în unele părți din Albania, mai bine albanezește decât aromânește. Când o parte din Aromânii din Epir se grecizează, sau cei din Macedonia și Albania se bulgarizează resp. se albanizează, ei vorbesc limbile adoptate fără particularități gramaticale din graiul lor, prin urmare cu aceeași perfecțiune, cu care le vorbeau încă pe când erau Aromâni. Tot ce pot aduce cu ele aceste populațiuni desnaționalizate sânt un număr de cuvinte mai vechi. Astfel de cuvinte de origine aromânească, păstrate în graiul lor grecesc încă din epoca pe când erau Aromâni, avem și la Sărăcăciani, la fel cum avem și la Cupăciari. Și cum este lucru foarte firesc ca aceste cuvinte să țină mai mult din sfera ocupațiunii lor originale, cele mai multe dintre elementele românești din graiul Sărăcăcianilor se referă la păstorit.

Iată aceste cuvinte:

În primul rând, Sărăcăciani, grecizându-se, și-au păstrat denumirile de înrudire pentru membrii cei mai de aproape din familie. Între acestea avem cuvintele *tată*, singura formă pentru denumirea părintelui și *lala* pentru „unchiu“. Amândouă sânt aromânești, reproducând pe *tată* și *lală* din dialect. Höeg le consideră de împrumuturi. Lucrul în sine n'ar fi cu neputință. Întru cât însă aceste cuvinte nu se găsesc în graiul celorlalți Greci, cu care Aromânii stau în legături mai strânse decât cu Sărăcăciani, care se mișcă din loc în loc, probabilitatea de a vedea în ele moșteniri vechi din graiul lor străbun apare cu mult mai mare.

Dar mulțimea cuvintelor aromânești Sărăcăciani le-au păstrat din domeniul ocupațiunii lor cu păstoritul.

mil'or, *mil'ora* și *mb'l'or*, *mb'l'ora* „quand l'agneau commence à couvrir les brebis, il prend le nom *mb'l'or*; on appelle *mb'l'ora* „l'agnelle qui met bas pour la première fois“. Sânt, după cum se știe, arom. *ml'or*, *ml'oară*; dacor. *mior*, *mioară*. Aceleași cuvinte se întrebuințează și pentru capre. (Cf. vol. II. p. 116);

manar „mouton favorisé qui ne suit pas le troupeau, mais reste avec les hommes dans les konakia“ este arom. *mânar* „mielul care se ține acasă pentru îngrășat, mielul învățat să umble după om“ (vezi *Românii Nomazi*, p. 104);

vitul, vitula „chevreau sevré“. Derivate: vitulujenmén „chèvre qui met bas le premier an“; vitulukačku „chevreau mis au monde par une chèvre qui n'a pas encore un an“. Toate din arom. *vitul'u*;

vitlaris, dintr'un mai vechiu *vitularis* (βετουλάρης) „le berger qui garde les agneaux sevrés“. Arom. *vitul'ar* (derivat din *vitul'u*), despre care vezi mai pe larg *Românii Nomazi*, p. 105;

dumușarku, dumușara „chèvres qui s'absentent du troupeau pour aller se promener à leur gré“. Arom. *dumușar*, *dumușarcu* „căruia îi place să stea acasă, să rămână în urmă“;

bal'u, bal'a „au visage blanc“. Arom. *bal'u* „orice cal, bou, oaie, catâr cu o pată albă în frunte sau cu fața albă“. Cuvântul nu poate fi un împrumut albanez la Sărăcăciani, de oare ce el ține din lunga serie de cuvinte aromânești din graiul acestora;

bașurku, bașura „qui a des tâches blanches sur le cou“. Același cuvânt cu același înțeles îl au și păstorii Aromâni: *bașur*, *bașură*, despre cari vezi *Românii Nomazi* p. 107;

belu, bela „désigne tous les moutons qui ont le corps blanc“. Deși cuvântul este de origine slavă, totuși întrebuițarea lui în sfera termenilor pastorali se întâlnește numai la Aromâni cu înțelesul de „oaie sau câne de culoare albă“. Vezi *Românii Nomazi*, p. 166 și Murnu, *Rum. Lehnw.* p. 34;

bučku „qui a le corps blanc et les joues rouges“. Arom. *bušcu* mai ales despre caii care au culoare castanie. (Cf. *Dalmetra*, p. 46);

kalisu, kalisa „mouton blanc qui a des tâches noires autour des yeux“. Arom. *caleșă* cu același înțeles păstoresc. Originea cuvântului, care se găsește și la Bulgari, nu-i încă sigură. Pentru Sărăcăciani el este cuvânt aromânesc, de oarece se găsește în tovărășia altor cuvinte cu înțeles apropiat, între care avem și forma care urmează imediat:

lāju „noir“ Arom. *laiu*, dacor. *laiu*, probabil, după cum a arătat I. Țicăloiu, din mediolatinul *laius*, -a, -um, pentru care vezi mai pe larg *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXVIII, p. 485. Vezi și S. Pușcariu în acest volum.

katsinu „dont toute la tête est rouge“. Arom. *coașin*, -ă „oaie cu pete roșii pe obraz“, *coacina*, întrebuințat ca nume de oaie pentru oile care au botul de culoare roșiatică, din lat. *coccinus*, -a, -um. (Cf. Pușcariu, *Etym. Wörterb.* 383);

murātu, întrebuințat numai în unire cu *laju*: *muratu laju* cu înțelesul „noir comme du charbon“. Autorul crede că acest cuvânt vine din *μῦρο* „mure“ cu suf. -atus. Intru cât cuvântul există numai la Sărăcăciani, el trebuie să fie un derivat aromânesc sau de la „*mură*“, care s'a pierdut la Aromâni, sau de la forma aromână *măratu* cu înțelesul original „nenorocit“. Acest cuvânt, care ca evoluare a înțelesului este același cu alb. *mjerε* „nenorocit“, înrudit cu vgr. *μέλας* „negru“, a trebuit să aibă la început înțelesul de „negru“. Cu acest vechiu înțeles el s'a păstrat la Sărăcăciani. La Aromânii de astăzi *măratu* a evoluat spre înțelesul „nenorocit“, întocmai după cum un alt cuvânt cu același înțeles, „*laiu*“, în afară de „negru“, mai însemnează „nenorocit“, iar la Albanezi *zi* „negru“ însemnează și „nenorocit“. Nu este exclus cazul ca forma aromână *măratu* să stea, ca origine, în legătură cu alb. *mjerε* și vgr. *μέλας*. Despre aceasta voi vorbi în altă parte. Aci mai adaog că *măratu*, ajuns mai târziu *muratu* (cu *u* pentru *ă* după labială, ca *fumeie* pentru *fămeie—fomeie*), s'a întrebuințat de către Sărăcăciani în unire cu *laiu* pentru întărirea înțelesului acestui din urmă;

rusu, ca și *muratu* se aude numai în unire cu *laju*: *rusu laju* „noirâtre“. Arom. *rusu* (< lat. *russus*) e întrebuințat la vite care au culoare blondă: *capră rusă* „capră roșcată“ (*Români Nomazi* 282);

gorbu „noire“ despre capre. Arom. *corbu*, *corbă* tot despre capre;

floru „blanc“ tot despre capre. Arom. *floru*, *floră* „capră albă de tot fără nici un păr negru“ (cf. *Români Nomazi* 282). În arom. forma *floră* trebuie să sune *floră*. Această formă care mi-a fost necunoscută la tratarea păstoritului la Aromâni am întâlnit-o mai târziu în revista rom. *Flambura*, I, 134;

bardzu, *bardza* „brune rougeâtre“. Arom. *bardzu*, -ă în *capră bardză*, *mulă bardză*, despre care vezi mai pe larg *Dacoromania* II, p. 679;

vakru „mouton blanc à la tête et aux pieds noires?”. Autorul nu-și poate explica originea acestui cuvânt. El reproduce și alte derivate: Βάκρινα însemnând după Hépitès „προβατίνα με μαύρον πρόσωπον“ (oi cu fața neagră). Tot după Hépitès βάκρινα sau βάκρινη în Lentékada însemnează „δ μελανόθριξ μὲν ἐν ἔλω προσώπῳ, λευκόθριξ δὲ ἐν τῆ ἄλλῃ δέρματι“ (cu părul negru peste toată fața, cu păr alb în restul corpului). Cuvântul este termenul pastoral aromânesc *oacârñ*: *oaie oacârñă* „oaie neagră la cap și albă la corp“ (*Românii Nomazi* 107); în Siracu și *ocrenă* „oaia care are botul și picioarele negre“. Cuvântul există și în dacor. *oacâr*. Forma sârăcăceană trebuie să derive din *oacârnu*, pronunțat de Fărșeroți *oacâru* (cu *rn* > *r* obicinit la ei) care, mai târziu, prin căderea lui *ă* neaccentuat, a ajuns *oacru* și, din acesta, cu pronunțarea lui *o* inițial ca semiconsonantă, a ajuns *vacru*¹;

mušku, muška „chèvre noire à barbiche blanche“, pe care autorul îl derivă din lat. *muscus* după G. Meyer. Din cauza lui ș cuvântul reprezintă forma arom. *mușcru, mușcră*, care se găsește și sub forma *múșcură* în: *capră mușcură* „capră cu culoarea deosebită la grumazi, la burtă și sub cele patru picioare“ (cf. *Românii Nomazi* p. 282). Cuvântul există și în dacor. *oaie muscură* sau *muscurie*. (Pentru originea cuvântului arom. care se apropie de cel albanez *mușkulüer*, vezi Th. Capidan, *Raporturile alb.-române*, iar pentru originea formei dacor. G. Giuglea, *Cercetări Lex.* p. 18. Höeg, care cunoaște lucrarea mea, căci o citează de mai multe ori, putea să cunoască formele date mai sus);

l'aru „noire et blanche“. Este arom. *l'arü, -ă* „pestriț“ pentru vite: *capră l'arä, mu'scar l'arü, vacă l'arä* (cf. *Românii No-*

¹ C. Diclescu, studiind etimologia cuvântului arom. în legătură cu formele dacor. (*Dacoromania* IV 441) adaugă la sfârșit că „relevarea cuvântului mediobulgar se datorește lui Th. Capidan“. Eu n'am relevat aceasta niciodată. În lucrarea mea *Elementul slav în dialectul aromân*, am arătat că în dialectul macedo-bulgar există *okrena ovca* „oaie oacârñă“ și de aci, bazat și pe form. arom. din Siracu *ocren*, pe care eu o relevam pentru întâia dată și de la mine o cită și Diclescu, am emis părerea că originea lui trebuie căutată în limba bulgară. Totuși cuvântul poate să fie de origine românească, intrat cu ceilalți termeni pastorali în limba bulgară. Ceea ce m'a făcut pe mine să-l consider bulgăresc a fost mai întâiu prezența lui în dialectul mac., după aceea sufixul -en în limba bulgară și forma din Siracu *ocren*. Însă cuvântul poate fi vechiu în limba română având o origine autohtonă. Originea grecească este mult mai puțin probabilă.

măzi p. 222). Cuvântul există și în limba alb. *l'are, l'aroș* „bunt, scheckig“. Necunoscându-i-se originea, s'ar putea să avem la bază o formațiune românească. În lucrarea mea *Rap. alb.-rom.* l-am dat ca împrumut albanez. N'ar fi cu neputință ca Sărăcăcianii să-l aibă direct de la Albanezi;

g'esu „qui a le visage blanc“. Este dat de Höeg din arom. *ghesu, -ă* în *capră ghesă* „roșcată“ (despre care vezi mai pe larg *Românii Nomazi*, p. 282). Originea cuvântului aromânesc nu este lămurită;

g'esukantu „qui a le corps gris et le visage blanc“. Arom. *capră ghesucanută* „cu părul alb roșcat“ din *ghesu* și *cănută* „căruntă“;

kanutu „grise“ tot despre capre. Arom. *cănut, -ă* „de culoare cenușie, sură“ din lat. *canūtus, -a -um*;

murgu și *murga*. Primul se întrebuițează pentru numirea unui câne „de couleur foncée“, al doilea pentru catâr de aceeași culoare. Amândouă sânt cuvinte aromânești. (Vezi mai pe larg *Rap. alb.-rom.* p. 478 și 540);

kakarandza „crotte de chèvre“ pe care Höeg încearcă să-l derive din gr. *κακάω*, însă, din cauza lui *dz* strein de limba greacă, îl declară „mot de formation peu claire“, este arom. *căcă-readză* cu același înțeles, despre care vezi mai pe larg lucrarea mea *Die Nominalen Suffixe im Arom.* p. 76 sq.;

gușa „goître“ (des moutons), pe care autorul încearcă în zadar să-l derive din gr. *ἄρχω*, este arom. *gușă*. Din românește cuvântul a pătruns, prin păstori, la toate popoarele balcanice, după cum am aratat în *Rap. alb.-rom.* p. 476;

kul'andza „dysenterie“ (des chèvres). După M. Zikidis cuvântul acesta se întrebuițează în Epir și pentru disenteria la oameni, nu numai la vite. Aravantinos îl înregistrează sub forma *kolianitsa* (*κωλιανίτσα*). Höeg derivă acest cuvânt din turc. *kulendž* „colique, douleur d'intestin“, iar acesta la rândul său, s'ar putea referi la gr. *κωλική*. În fond forma sărăcăciană reprezintă cuvântul arom. *culeandză*, boală la vite, când li se umflă picioarele și fac puroiu la încheieturi; la Veria această boală se arată mai ales la genunchi și la unghii. În aromână cuvântul, după cum am arătat în *Românii Nomazi*, p. 346, vine din bulg. *kolënica* „genuchi“,

pronunțat la început *koleanița*, așa cum o dă Aravantinos pentru Epir : *κωλιάνιτσα*. Această formă reprezintă pronunțarea originală a Aromânilor, păstrată de Sărăcăciani și răspândită printre Grecii din Epir. In ce privește schimbarea de înțeles la Greci, ea se explică prin confuzie cu alte boli. Höeg, printre boalele de la vitele Sărăcăcianilor dă și *parmăra* „maladie contagieuse des moutons. Le lait des brebis s'amincit comme de l'eau ; elle deviennent aveugles et ont des abcès sur les genoux“. El mai adaugă că, după alții, această boală, în care este vorba despre abcese la genuchi „désigne en Épire la même maladie que *κωλιάνιτσα*“;

vurla despre oi „amețit căpiu“. Necunoscându-i originea, Höeg reproduce părerea lui Sárros care îl derivă din ital. *frullo*, adăogând că la Du Cange se găsește un compus *βρουλλάνεμος* „ouragan“. Cuvântul este arom. *vârlu*, *vârlă*, un postverbal din *vârlescu* „căpiez, amețesc, înnebunesc“, iar acesta, după cum am arătat în *Elem. slav în dial. arom.*, p. 88 din bulg. *vârluvam* sinon. *běsněja* „turbez“;

karđár „terrine à traire“, pentru care autorul crede că ar veni din *καδάρι*, diminutiv de la *κάδος*. Această derivație nu poate explica propagarea lui *r* din prima silabă. El reprezintă la origine un *l* asimilat lui *r* final, sau chiar un *l* trecut în *r*, când după el urmează o consonantă : *adîrfús* pentru *ἀδελφός* ; *Arvanitis* pentru *Ἀρβανίτης* etc. (Cf. vol. I, p. 197). Prin urmare ar putea fi tot un cuvânt arom. *căldare*, cu aceeași întrebuițare la păstorii aromâni, și același cu *καρδάρι* „Melkgefäss, Melknapf“. Căderea lui *a* final se explică ușor. Tot la Sărăcăciani avem *lanar* „carde“ dintr'un mai vechiu *lanári* (*λανάρι*) < lat. *lanaria*, etc.;

strunga „clôture où l'on trait les brebis“. După lămuririle ce ne dă autorul, Sărăcăciani din Tesalia numesc *strungă* locul unde se mulg oile în timpul verii, iar *mandrî* locul unde se mulg oile în timpul iernii. Acest înțeles îl are cuvântul și la Aromâni. Numai că astăzi la aceștia cuvântul *strungă* a fost înlocuit printr'o formă slavă *cutar*. Însă cumcă în vremurile mai vechi a existat și *strungă*, aceasta se poate vedea mai întâiu din întrebuițarea lui în cântecele populare (despre care vezi mai pe larg în *Românii Nomazi* p. 161), al doilea din păstrarea lui la Sărăcăciani încă până astăzi. Originea românească a acestui cuvânt la Greci a arătat-o deja G. Meyer (*Neug, Stud.* II p. 79),

iar pentru formațiunea lui pe teren balcanic, cf. acum expunerea lui G. Giuglea (*Dacoromania* II 329 și urm.);

kačula „bouchon de paille“ (qui ferme la cabane en haut), despre care vezi cele spuse la p. 941;

sarmanitsa „berceau“. Arom. *sărmăniță* „leagăn pentru copii“ și, prin extensiune, „copilul din leagăn“;

braska (μπράσκα) „crapaud“. Arom. „broască“;

vérga „axe de l'ensouple postérieure“. Arom. *veargă*. G. Meyer (*Neogr. Stud.* IV 17) îl derivă din ital. *verga*, însă în graiul Sărăcăcianilor și în sfera celorlalte cuvinte aromânești el este o formă aromânească;

armăta „les beaux habits“. Arom. *armată* „orice îmbrăcăminte mai aleasă, mai distinsă“. Cu acest înțeles păstrat și sub forma *armă* (Vezi și Pușcariu, *Etym. Wörterb.* 125). G. Meyer (*Neogr. Stud.* III p. 11 și urm.) îl derivă din grecește, întru cât *árma* (în lat. *arma*) există și la Greci. Însă la aceștia *árma* ar putea fi tot un cuvânt românesc sau de origine romano-balcanică; iar în ce privește *armăta*, aceasta este o formă arom. ieșită dintr'un participiu substantivat. De altfel, un cuvânt *armăta* (ἀρμάτα) cu înțelesul dat de G. Meyer „Flotte“ und „Heer“ atestat tot pentru populațiunile din Epir, însă de origine ital. (*armăta*) există odată și este adevărata formă grecească. Cealaltă formă nu trebuie confundată cu aceasta, căci este de origine arom., mai ales că ea este întrebuițată de Sărăcăciani, cu o trecere semantică foarte ușor de explicat la Aromâni;

șigun „manteau à manches en laine qui va de l'épaule jusqu'aux genoux“. Autorul care îl derivă din arom. *șigune* cu același înțeles (vezi *Români Nomazi*, capitolul „Portul bărbătesc“, p. 256), adaogă că această haină nu se mai poartă la Sărăcăciani decât de bătrâni;

tsipuni și **čpun** același cu *șigun*. Arom. *țipuni* despre care cf. *Români Nomazi* ib.;

kl'ástra (κλιάστρα) „colastra“. Arom. *curastră*, *culastră*;

urđa „La urđa est considérée comme une sorte de fromage“. Arom. *urdă* și *urdă* (cu *đ* numai în Epir). Despre originea cuvântului vezi *Dacoromânia* II 470 și III, 582;

giza „sorte de fromage fait avec du babeurre (ksnóγala) que l'on fait bouillir“. Autorul îl derivă din alb., de unde l-au

împrumutat și Aromânii. Observ numai că înțelesul formei de la Sărăcăciani se acoperă cu acela al formei arom. *giză*. Din această cauză, ca și din faptul că se găsește alături de *urdă* și *culastră*, el reprezintă cuvântul aromânesc;

manúr „grand fromage de forme ronde“. Höeg îl derivă din arom. *mănure* despre care am vorbit și în *Românii Nomazi*. Originea cuvântului aromânesc nu este cunoscută;

papara „plat fait avec de pain et du fromage“. Arom. *pă-pară*, un fel de *bucvală*, însă cu bucățelele de pâine mai mari și cu unt mai mult; se prepară la *cășare* (stână). Cf. *Românii Nomazi* p. 278;

kukurets „petit plat que l'on prépare de la facon que voici“... Nu mai reproducem mai departe, căci este aceeași mâncare ca și la păstorii aromâni, numită *cucureci*, despre care am vorbit mai pe larg în *Românii Nomazi*. Cuvântul se află și la Albanezi. Originea lui este necunoscută. Se poate ca păstorii aromâni să-l aibă de la Greci sau Albanezi;

guguča „le fruit de l'artichaut“. Höeg îl derivă din arom. *guguciu* „épi de maïs“. Originea cuvântului la Aromâni este slavă, după numele pasărei *guguče* și *gugučka* „porumbel“, același ca formațiune cu dacor. porumb, porumbel;

gurgol'a „pomme de terre“. Arom. *gurgul'i* dat în Dicț. lui Nicolaidi;

vitsa (βίτσα) „osier, cravache“. Arom. *vitsă* idem, dat în dicționarul lui Nicolaidi;

În afară de aceste cuvinte studiate de noi până aci, autorul mai dă următoarele: **gavós** (γκαβός) „aveugle“ din arom. *gavu*, cu același înțeles, întrebuințat, după Nicolaidi, în Macedonia; — **gribós** (γριμπός) „courbé, voûté“ din arom. *gribosă* cocoșat, curbat, îndoit; — **zoura** „lie, marc“ (d'huile, de café), ce qui reste d'immangeable (p. e. d'un gâteau, *pita*), din arom. *zură*, dat de Nicolaidi; — **kola** (κόλλα) „feuille de papier“ din rom. *coală* idem; — **cripitura** (κρεπιτούρα) surtout au plur. (-uris) „grandes pierres par-dessus lesquelles on peut passer un ravin ou une gorge“ arom. *cripătură* „crepătură“; — **mingus** „poulain“ din arom. *mingu* „mânz“, citat după Pușcariu (*Etym. Wörterb.* 1092); — **moabeti** (μοαμπέτι) „vorbă, convorbire, conversație“ din arom. *muabete* (turc. *mühabet*), care există în toate limbile balcanice;

— **buka** (μπούκα) „joue“ din arom. *bucă* „gropișele obrazului, bucele obrazului, pulpă etc.“; — **bubuk'** (μπουμπούκ:) „boboc“, din arom. *bubuk'e* idem; — **butina** (μπούτινα) „vaisseau dans lequel on bat le beurre, baratte“ din rom. *putină*. În aromână cuvântul îmi este necunoscut. Se vede că l-au avut odată și Aromânii; astăzi pierzându-se din graiul lor, se mai păstrează la Sărăcăciani. — **tsindziá** „gencives“ (plur. tant.), din arom. *dzindzie*, dacor. gingie; — **fletra** și **fletura** (φλέτουρα) „papillon“, din arom. *flitură*, dacor. fluture; — **hazós** (χαζός) „stupide“ din arom. *hazó* „nebun, prost, neghiob“. Cuvântul se întrebuințează mai mult în regiunea Veriei și în Epir. În Macedonia este necunoscut. În arom. cuvântul este socotit de proveniență greacă; — **sturnári** (στουρνάρ:) pronunțat și *sturnar* „zilex“, arom. *sturnare*. Originea cuvântului arom. nu este cunoscută. În *Români Nomazi* noi l-am adus în legătură cu forma greacă.

În afară de aceste cuvinte, avem și câteva verbe:

șurau „siffler“, pe care autorul îl derivă din gr. σιφίζω, căutând (vol. I. p. 152) să explice trecerea lui *i* (u) în *u*; însă nu ne spune nimic despre prefacerea lui *s* în *ș*. Aceasta s'ar explica numai admițând că cuvântul este identic cu arom. *șuer* „fluer“;

flituráu (φλέτουρῶ) „voler.“ Arom. *flituredzu* „flutur“. Vezi mai sus, *fletra*;

bumbunizi (μπουμπουνίζε:) pers. 3 sg. ind. prez. „tună“. Arom. *bumbuneadză* de la *bumbunare*, formațiune onomatopaică;

bušlau (μπουσοουλῶ) „marcher à quatre pattes“. Arom. *abușiledzu* „a umblă ca brotăceii pe mâni și pe picioare, a merge deabușilea“.

Între formele înșirate până aci, am introdus toate cuvintele din graiul Sărăcăcianilor date de Höeg ca aromânești, precum și pe acelea a căror origine el n'a știut să și-o explice, însă, după mine, sânt tot aromânești. Toate aceste forme fac împreună vreo 70. Dintre acestea, 41 fuseseră recunoscute de Höeg, iar restul de 29, relevate de mine. Am lăsat la o parte cuvintele streine din dialectul aromân, care se găsesc și în graiul Sărăcăcianilor, chiar atunci când acestea ținneau de sfera termenilor păstorești. De asemenea n'am relevat nici unele treceri semantice, ca *mavrus* (μαύρος) cu două înțelesuri: „negru“ și „neno-

rocit“, chiar atunci când ele sânt întrebuințate numai de Sărăcăciani, nefiind cunoscute în limba greacă comună.

* * *

Ajungând la sfârșitul dovezilor noastre din domeniul lingvistic pentru susținerea originii românești a Sărăcăcianilor, trecem la argumentele lui Höeg, cu ajutorul cărora vrea să explice originea lor veche grecească.

Höeg, referindu-se la viața Grecilor din antichitate, încearcă să dovedească că în vechea Eladă, alături de populațiuni e sedentare, există una care ducea o viață nomadă. El mărturesește că nicăieri, la scriitorii greci, nu se pomenește, în mod expres, despre existența unei astfel de populațiuni: „Mais il faut avouer que, si je ne m'abuse, nous ne trouvons dans la littérature classique aucun passage où, expressément, il soit question de nomades en Grèce“ (p. 87). Totuși, ținând seamă de faptul că termenul *νομάς* la vechii Greci se întrebuință numai pentru însemnarea populațiilor nomade în felul Sciților, care se mișcau din loc în loc și trăiau în carele lor, autorul crede că: „Si les auteurs classiques ne mentionnent pas de *νομάδες* vivant en Grèce, la seule conclusion que l'on en puisse tirer, c'est que ce pays n'a pas eu de nomades du genre scythique“ (p. 88). Eu nu cred că cuvântul *νομάς* la vechii Greci trebuie să fi avut numai înțelesul ce vrea să-i dea autorul. Lucrul acesta se poate vedea și din înțelesul etimologic al cuvântului. Forma *νομή*, din care se derivă *νομάς*, înseamnă „loc de pășune“ și „pășune“ („Weideplatz, Weide“), iar *νομάς*, la origine, nu înseamnă decât „cel care paște turmele, cel care rătăcește cu turmele prin pășuni“ („Herden weidend, auf der Weide umher schweifend“). Va să zică, faptul dacă cei care rătăcesc cu turmele dorm în care, sub corturi, sau în colibe, este ceva cu totul secundar. Ideea fundamentală este aceea de „a se mișca, a rătăci cu turmele prin pășuni“. Cu acest înțeles îl întâlnim și mai târziu în mult citatul pasaj al Anei Comnena: *ἄποσοι τὸννομάδα βίον εἶλοντο*, : adică „cei care duc viață nomadă“ în sensul celor spuse de noi mai sus. Prin urmare, nici din punct de vedere etimologic nu se poate susține înțelesul restrâns pe care autorul vrea să-l dea cuvântului *νομάς* la vechii Greci. De altfel, și pasagiile din scriitorii greci, pe care le reproduce Höeg, nu ne arată nimic din ceea ce el vrea să dovedească. În ele nu se vede decât viața păstorească

subt forma de transhumanță¹. Așa stând lucrurile, orice încercare de a găsi un punct de legătură între viața actuală a Sărăcăcianilor și între aceea a vechilor Greci rămâne zadarnică. Această legătură nu se poate face decât numai cu viața păstorilor aromâni. Pentru aceasta vorbesc toate asemănările studiate până acum în cele două domenii : etnografic și lingvistic.

În domeniul etnografic avem :

1. Perfecta asemănare între locuința Sărăcăcianilor și între aceea a păstorilor români numiți Fărșeroși : și unii și alții locuiesc în colibe rotunde cu vârf (acoperișul) colibeii numit : *căculă*.

2. Identitatea în organizația lor economică : și unii și alții sânt conduși de *celnici*, care stau în fruntea fiecărei grupări de păstori.

3. Identitatea în port, în forma lui cea mai veche.

4. Identitatea în obiceiuri.

În domeniul lingvistic :

1. Avem câteva cuvinte aromânești care se referă la membrii intimi din familie.

2. Avem o serie de verbe : *șurau*, *fluturau*, *buș-lau* etc.

3. Avem un mare număr de cuvinte aromânești moștenite din sfera ocupațiunii lor cu păstoritul. Toate aceste cuvinte nu pot fi socotite, cum vrea să creadă Hög, ca simple împrumuturi. Aromânii trăesc în vecinătatea și a altor popoare, cum sânt : Albanezii, Bulgarii și Sârbii, asupra cărora au exercitat o oarecare influență. Cu toate acestea, la nici unul din aceste popoare numărul cuvintelor din sfera ocupațiunii pastorale nu este așa de mare ca la Sărăcăciani².

¹ Dau în traducere franceză pasagiul din Oedip Rege, reprodus de autor : "Car je sais bien qu'il ne l'ignore pas, puisque pendant trois ans nous conduisions sur le mont Cithérione, lui deux troupeaux, et moi un seul, et je le voyais souvent pendant six mois tout entiers, depuis le printemps jusqu'au lever de l'étoile de l'ours. Aux approches de l'hiver, je ramenais mes troupeaux dans mes étables, et lui ramenait les siens dans celles de Laïus" (p. 86—87, vol. I). În acest citat nu se poate vedea nici o urmă de nomadism. Într'însul este vorba numai despre o simplă transhumanță.

² Să se compare, în privința aceasta cuvintele românești din limba albaneză (în Th. Capidan, *Raport. albano-române*), din limba sârbo-croată (în Sextil Pușcariu, *Studii Istroromâne*, vol. II, 1926) și din limba bulgară (în Th. Capidan, *Raport. lingvistice slavo-române*). Se va vedea că din 69 de cuvinte românești câte se găsesc la Sărăcăciani, abia 10—12 sânt identice cu acelea de la Albanezi, Sârbi și Bulgari.

În ce privește acum tulpina aromânească din care ei au fost grecizați, la prima vedere, s'ar părea că ei țin de Aromânii din Pind, mai ales că, dintre toți păstorii aromâni, aceștia sânt care se găsesc astăzi în vecinătatea lor. Totuși, ținând seamă de forma *rotundă* a colibelor lor, a cărei origine trebuie căutată în Albania, eu înclin a crede că ei sânt resturi din acei Români originari din Albania, pe care Grecii din *Acarmania* și *Etolia* îi numeau *Arvanitovlahi* (vezi aceasta în *Românii Nomazi*, p. 247). Această părere mi-o întemeiez și pe faptul că obiceiurile de la nuntă, despre care am vorbit mai sus, se aseamănă cu aceleași obiceiuri ale Fărșeroștilor. În afară de aceasta, și unele cuvinte cum ar fi *șigune*, pentru ceea ce Aromânii din Epir numesc *șipune* (*Românii Nomazi*, p. 257), după aceea generalizarea termenului *stane*, pentru ceea ce păstorii din Epir numesc *cășare*, ca și altele care se găsesc la Sărăcăciani, toate aceste dau dovadă despre o apropiere mai mare cu Fărșeroștii. În orice caz, aceasta este o simplă părere. Primii Sărăcăciani desnaționalizați ar fi putut fi și Aromâni din Pind, căci în vremurile mai vechi împreună cu Fărșeroștii se coborau în spre sud și păstori din Pind. La aceștia se vor fi adăogat mai târziu și Aromâni din Albania, de la care Sărăcăciani vor fi moștenit forma colibei și toate celelalte asemănări. Principalul este că ei sânt la origine *Aromâni grecizați* cu cinci-șase veacuri înainte și, poate, și mai de mult.

Th. Capidan.

11.

Bibliografie și literatură veche.

La Muzeul Limbei Române se păstrează legate la un loc :

1. *Psaltirea în versuri* a lui *Dosofteiu*, a. 1673;
2. *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu* al lui *Dosofteiu*, a. 1673.

Comparând aceste cărți cu descrierea din *Bibliografia românească veche*, pp. 209—216, constatăm următoarele :

1. *Psaltirea* e completă, cu lipsa foii 88 și cu mici lipsuri la foile 146², 148, 184, 191, 223 v.-229, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 265. Foile liminare care cuprind cele două prefețe sânt legate greșit, și anume cele trei foi din urmă, cuprinzând sfârșitul